

Hungarológia

Monsieur Henri Grenet szegedi tevékenysége után nyomoztam, így vettem kézbe az egyetemi tanrendekeket. 1950-ig az egyetem félévenként nyomtatott tanrendekeket, évente beszámolókat adott ki. Ezek ma nélkülözhetetlen történeti források. Az 1946—47. tanév első felére szóló tanrendből rózsaszín lap hullott ki. Ezt olvasom rajta:

A Szegedi Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szabad Szervezetének előterjesztésére felhívjuk a hallgatók figyelmét az alább felsorolt, gyűjtőfogalom alatt meghatározott és az általános műveltség elérését célzó előadásokra, amelyek a tanrend különböző pontjai alatt feltüntetett főkéllégiumok között ugyanolyan vagy hasonló tárgymegjelöléssel megtalálhatók: Magyarságtudomány (magyar jog, társadalomtudomány, irodalom, nyelvészet, történelem, néprajz, népzene, embertan, népművészet, régészet stb).

Eszembe villan: annak idején mi, a hosszú nevű diákszervezet vezetői javasoltuk az egyetemi tanácsnak a magyarságtudomány tanítását valamennyi kar hallgatóinak számára.

Kétszer föltalált műszó

Hungarológia? Sokan már ezt a műszót is gyanakvással fogadták. Szálasiek hungarizmusa, „a vér- és rögvalóság” bárgyú eszméi keverték rossz hirbe. Holott semmi közük egymáshoz. A *hungarus* (latinul *magyar*) és a tudományt, tudást jelentő *-lógia* (a görög *logos* szót, nézetet, tudást jelent) összetételéből először Gragger Róbert (1887—1926) alkotta meg a hungarológia műszót, valamikor a tizes és húszas évek fordulóján. Az összehasonlító irodalomtörténet művelője, 1916-tól a berlini egyetemen szervezett magyar tanszék tanára és a Berliini Magyar Tudományos Intézet, Collegium Hungaricum igazgatója, az Ungarische Jahrbücher című nemzetközi folyóirat alapítója és szerkesztője. Ő fedezte föl az *Ómagyar Mária-síralmat*.

Graggertől függetlenül újra megalkotta a szót Tanú című folyóiratnak 1933. évi 6. számában Németh László. Már a maga írta és szerkesztette Tanú 1932. évi 1. számában, folyóiratának munkatervét fölvázolva utolsó pontként ezt tüzte ki a Tanú céljaul: „A magyarság »szerepét« keresi; létezése tényén túl értelmet a létezéshez.” Amikor egy év múlva számadást készített, mit valósított meg a munkatervéből, ezt írta: „Talán csak egy pontban, a hungarológia beigért megalapozásában maradtam adós...” Ezt az adósságát róttá le az induló Válasz című folyóiratban, mindjárt az első számban, 1934 májusában, *Egy Hungarológiai Társaság terve* címmel. Visszatekintve a Tanú munkatervére, így foglalta össze törekvését: „Az öt pont közül az utolsó (s elég széles értelmezés mellett ez a másik nyelvet is magába szedheti) egy új tudomány megalkotását tüzte ki célul, amely a magyarságra vonatkozó történelmi, földrajzi, néprajzi, nyelvészeti, szociológiai ismereteinket fűzné össze, hogy a nemzet tájékozódó ösztöne egy neki készült, az ő szolgáltatásban álló tanból merítse érveit s anyagát.”

S így folytatta: „A nemzeti ön- és helyzetismeretnek ezt a tudományát én, találmokra, hungarológiának neveztem el.” Mások figyelmeztették, hogy a szót már Gragger Róbert használta, és hogy Bartucz Lajos, a szegedi egyetem későbbi antropológus tanára, 1930-ban már fölszólította a tudomány művelőit a hungarológiai kutatások hazai megszervezésére. Németh László rövid cikkében megismételte a fölhívást, és szervezeti keretet javasolt a magyarságtudomány tervszerű művelésére.

A magyarságtudomány feladatai

„Meglesz-e? Működik-e majd?” — tette föl cikke végén a kérdést Németh László. S némi lemondással válaszolt saját kérdésére: „Attól függ, hogy e magyar társaság megszervezésében mennyire nem leszünk »magyarok«”.

Társaság nem, de lett folyóirat: 1935 júliusában Ortutay Gyula szerkesztésében megindult a Magyarságtudomány című folyóirat, és mindjárt a szerkesztő bevezetője után közölte Németh László tanulmányát *A magyarságtudomány feladatai* címmel. Ebben *sorstudománynak* nevezi a hungarológiát: nem abban az értelemben, mintha végzetnek fogná föl a nemzet történelmét, hanem úgy, hogy meg kell vizsgálni azokat a társadalmi és történelmi föltételeket,

amelyek meghatározták, meghatározzák a magyarság sorsát. Három koncentrikus kört rajzol föl: Európát, Közép-Európát, Magyarországot. „A legbelső kör a magyarság. Körülötte Európa és a kis népek öve; benne a magyar hagyomány, alatta a magyar tájak. Mi ennek a történelmi és földrajzi, helyesebben történelmi-földrajzi helynek a géniusza? Milyen a nép, amely e helyen áll? Hogy forgott a többi nép közt; mi a megkülönböztető természeti jegye; mi a magyar lényeg, a magyar hivatás, s milyen magatartást követel azoktól, akik hordozzák?”

Ezekben az években jelent meg az Egyetemi Nyomda nagy vállalkozása, a *Magyar enciklopédia*, a magyarsággal foglalkozó szaktudományok összefoglaló műveit kiadó sorozata, így Hóman Bálint és Szebfű Gyula *Magyar története*, *A magyarság néprajza*, a Domanovszky Sándor szerkesztette *Magyar művelődéstörténet*. Németh László rámutat, hogy ez a sorozat önmagában még nem magyarságtudomány. Fontos segédeszköze a hungarológiának, de még nem a hungarológia. „Azzá csak akkor lesz, ha e szakok anyagának egy újfajta, sorsstudományi érdeklődéssel megyek neki, amely mint egy *status nascendi* [születőben] levő elem új vegyülete, új tudományba rántja a vonzása irányába eső anyagot.”

A magyarságtudomány — folytatja — ott kezdődik, ahol az egyes szakok szólásjoga, elszigeteltségük miatt véget ér. A közös tényezőt kell belőlük kiemelni: épp ez a közös a magyarságtudomány. Az alkát szín, és a szín csak más színek közt létezik. A magyarságtudomány tehát összehasonlító tudomány.

S itt kapcsolódik a hungarológia kérdéskörébe Németh László másik nagy gondolata: a *tejtisztviseléség*. Közép-Európa keletén, a Kárpát-medencében és környékén élő kis népek a történelem közös emlőin nevelkedtek. A mi *sorstestvéreink*, hangsúlyozta most is Németh László, a Duna-medence népei.

Szinte már szállóigévé lett Klaniczay Tibornak a bécsi hungarológiai kongresszus kapcsán aforizmaként tett nyilatkozata: „Európa nélkül nem érthető meg a magyarság; de a magyarság nélkül nem érthető meg Európa sem.” Németh László is ezt a kölcsönhatást hangsúlyozta. „A nemzetek igen nagy részben egymásból élnek, de amit átvesznek, a maguk *milieu intérieurjéhez* [belső lényegéhez] alakítják. Ha a tejet a vérembe fecskendezik, lázat kapok tőle; ha megiszom, egészségemre válik.” A szellemes metafora az idegen hatás és a belső fejlődés szerencsés szintézisét, a kulturális kölcsönhatás alapötletét fogalmazza meg. A szaktudományokat az érdekli: mi honnan jött; a magyarságtudományt: mit adtunk hozzá, hogyan hasonítottuk, asszimiláltuk a magunkévá.

Németh László magyarságtudományát Gaál Gábor a kolozsvári Korunk lapjain támadta, de még harcostársa, Erdei Ferenc is úgy egészítette ki ugyancsak a Magyarságtudományban, a következő, novemberi számban *Magyar gazdaságtudomány* című terjedelmes tanulmányában, hogy leplezetlenül bírálta is. Elfogadta ugyan Németh László „sors-tudományát,” de rámutatott, hogy ez a sors alakítható, mégpedig tudatos, marxista gazdaságpolitikával, és a gazdaságelméletnek ezt kell szolgáltatnia. Nem volt kis dolog: 1935-ben éppen a Magyarságtudomány hasábjain írhatta le Erdei, hogy „a konkrét helyzet ösztönös fölfogása révén juttatta uralomra Lenin zsenije az orosz szocializmust”

Magyarságtudományi Intézet

A Magyarságtudomány című folyóirat 1937-ben megszűnt, de 1942—43-ban ismét megjelent, Ortutay mellett Eckhardt Sándor szerkesztésében. Eckhardt ugyan a francia filológia tanára volt, de kiválóan művelte a magyar és az összehasonlító irodalomtörténetet is, és 1939-ben mint a pesti egyetem bölcsészkarai dékánja, létre hívta a karon a Magyarságtudományi Intézetet. Igazgatója Németh Gyula, helyettese Ligeti Lajos lett. Az 1940/41. tanévról kiadott jelentésükből látom, az Intézet milyen gazdag tevékenységet fejtett ki. Ösztöndíjjal támogatta a népnyelvi gyűjtést (Lörcince Lajos szentgáli földrajzinév-gyűjtését, Nyíri Antalnak a szentesi halászat műszókincsére vonatkozó kutatásait is); megkezdtek a magyar néprajzi atlasz munkálatait; támogatták az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény kiadványsorozatát; Dégh Linda és Kovács Ágnes mesekutató munkáját; Jakó Zsigmondot Bihar megyei románok (!) családneveinek gyűjtésében, s így tovább.

1941 végétől a Magyarságtudományi Intézet Teleki Pál Tudományos Intézet, 1948-tól Kelet-Európai Tudományos Intézet lett. 1949-ben megszüntették. Dolgozóit a különféle újonnan létesült akadémiai intézetekbe (Nyelvtudományi Intézet, Történettudományi Intézet stb.) szórták szét.

Hungarológiai Intézet

Magyarságtudományról, hungarológiáról sokáig nem volt illendő beszélni. A jeget — Sinkó Ervin és B. Szabó György szorgalmazására — az újvidéki egyetem bölcsészeti kara törte meg. 1959-ben megnyílt a magyar tanszék, 1969-ben pedig megkezdte munkáját a Hungarológiai Intézet. Mindig is szoros volt a kapcsolat a tanszék és az intézet közt, de 1976-ban takarékoságból egyesítették a kettőt, s ma A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete a neve. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei (1976-tól Hungarológiai Közlemények) eddig 60 kötetet jelentetett meg. Ezen kívül számos kiadványsorozata szolgálja a jugoszláviai magyarság történelmére, nyelvére, irodalmára, néprajzára, népzenejére stb. vonatkozó ismeretek föltárását, közkinccsé tételét.

Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság

Nyíregyházán 1977. augusztus 25-én alakult meg a magyarságtudomány művelőinek új szervezete, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság. Még tehát ekkor is szemérmesen le kellett mondani a hungarológia, a magyarságtudomány műszaváról. Párhuzamként a szlavisztikát, germanisztikát emlegették az alakuló közgyűlésen, mintegy igazolásul, hogy ezeket a tudományágakat is nemzetközi kutatógárda műveli, tehát az ún. nemzeti tudományokat is szolgálhatják nem magyar tudósok.

A dolgok azonban gyorsan értek. 1979-ben a társaság folyóirata már Hungarológiai Értesítő címmel jelent meg, és 1981 augusztusában Budapesten az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust rendezték meg. Az elhangzott előadások *Hungarológiai oktatás régen és ma* (1983) címmel jelentek meg kötetben.

Most, a második, bécsi kongresszuson megmutatkozott, hogy a társaság neve korlátozza tevékenységét. Juhász Gyula, az Országos Széchényi Könyvtár új főigazgatója, a könyvtárban létesített Magyarságkutató Csoport vezetője, joggal tette szóvá, hogy a hungarológiának filológiává szűkítése tarthatatlan. Ahogy Bartucz Lajos az embertant, Németh László a társadalomtudományt (szociológiát és szociográfiát egyaránt), sőt Erdei a gazdaságtudományt is idetartozónak ítélte, úgy a történettudomány — sok ágazatával — szintén részt kér a magyarságkutatásból, a hungarológiából. Aligha kerülhető tehát el, hogy a társaság nevében is túlköröződjék tárgykörének szélessége.

Bécsben úgy határoztak, hogy 1991-ben Szegeden lesz a harmadik hungarológiai kongresszus. Ezt remélhetőleg már a Nemzetközi Magyarságtudományi (Hungarológiai) Társaság rendezi.

PÉTER LÁSZLÓ

BELÁNYI GYÖRGY

Nem is szóltam

*a fákról hogyan is beszélnek
úgy állnak itt ők olyan szótlan
mint ahogy egykor én is voltam
tán élve már tán még csak holtan —
a fákról hogyan is beszélnek*

*elnézem most még a lomb alatt
az évek hogy vonulnak egyre
mintha az egek földek rendje
öröktől fogva örök lenne —
elnézem most még a lomb alatt*

*hajamba túrok s eltűnődöm
hogy is van ez meg hogy tán jól van
e nagy csönd csupán a fáktól van
és hát én itt én nem is szóltam —
hajamba túrok s eltűnődöm*

Színek és helyek

MÁTYÁS TÉR

Tulajdonképpen itt kezdődik az igazi Alsóváros — mondta egyszer öreg barátom, aki épp olyan szívesen sétált a téglajárdás, napsugaras házak övezte utcákon, mint jónagom. Ott álltunk a téren, szemben a Földmives utca torkolatával. Mögöttünk a templom.

Ilyenkor mindig gyerekkorom jutott eszembe, az egykori alsóvárosi búcsúk, augusztus első szombat-vasárnapján, amikor a Szentháromság utca (ma: Hunyadi sugárút) teljességgel átalakult. Végesvéig ponyvasátrak egymás mellett. A szentképektől a mézeskalácsig az égvilágon mindent lehetett itt kapni. Tömjénfűsttel pörköltszag keveredett. Ami nem is csoda, hiszen a Szentháromság utcai magasföldszintes házak szárazkapu-bejáratai ilyenkor két napra ideiglenesen átalakultak vendéglőkké, afféle duttyánokká, ahol jó fajta csapolt sört és még jobb fajta termelői bort (igencsak rizlinget) mértek, s a nagy porták mélyén bográcsokban rotyogott a marha- és birkapörkölt, amit sós vízben főtt „hajabakrumplival”, házi savanyúsággal és foszlós fehér kenyérral szolgáltak fel.

A templomkert fűvét lábak száza tapodták, fölverték a port, mely finom függönyként lebegett a búcsúok feje fölött, összekeveredve a templomhajóból kiáradó ájtatos énekkel. Kéztávolságnyira ringlispil forgott, hajóhinták szántották orrukkal az ájert, célbalövő puskák durrogtak és minden találatot diadalordítás kísért.

A távoli vidékekről érkezett búcsúok füre terített pokrócokon üldögéltek a poros levelű fák alatt. Sokan a cipőjüket is levetették, kinyújtózkodtak, némelyiküket elnyomta a buzgóság, oldalt dölve aludt, még álmában is pergetve az olvasófűzér szeméit.

Mikor felkúszott a Hold az égre és a csillagflitterek is előragyogtak, itt is, amott is gyertyák, viharlámpák gyúltak. Fénykörüik nem volt nagy, többnyire egészen kicsi, csupán körvonalakra vetett némi világosságot, inkább csak derengést, a valóság többi alkotóeleme feloldódott, majd elmerült a félhomályban és az azt rohamozó sötétségben.

De mindez már csak gyerekkori emlék volt a délceg ifjúkorban, amikor rózsalugas virított a vastag, mézsárga falak tőszomszédságában, ahová jótékony kezek padokat is állítottak. Tálalának vetve hátunk üldögéltünk. Időnként felbámultunk a magasba. Az égen, pont az alsóvárosi templom aranyeresztes tornya fölött szelid bárányfelhők hajókáztak a Balagító sor, a Rendező-pályaudvar felé, és a szél, ez a bohókás június középi szellő, minduntalan nekünk sodorta a rózsailatot.

Az egykori ferences rendház téglakerítése mögött már régóta szociálisotthoni öregek pergették lassan — vagy gyorsan? — múlt napjaik. Időnként feltűnt egy hajlott hát, botra támaszkodó eres kéz, ráncos arc, galambősz hajfonat. Egymásra néztünk. „Mi mindig fiatalok maradunk” sügtük. „És örökkön örökké szeretni fogjuk egymást” tettük hozzá gyorsan, mintha attól feltűnt volna, hogy elszáll a kimondásra legalkalmasabb pillanat. A Földmives utcán parasztszekerek zötyögtek. Amikor az eléjük fogott sovány gebét gyorsabb iramra ösztökélték, idáig hallott a patacsattogás. Majd vonatfűtty a nagyalomás felől, tompa dübörgés, ütközők fémes dörrenése. S néha, tiszta, csöndes időben még a fékcikorgás, a fékpofákba szorított acélkerekek sívalkodása is. „A pesti gyors”. Akkor még álmaink városa volt Pest. Oda vágytunk, róla ábrándoztunk, míg be nem sötétedett és rá nem kezdték a tücskök, egymással feleselgetve a tartós szárazságtól torzsányira aszott fűpázsit rejtékhelyein.

Később — sokszor magányosan — arra gondoltam, engem tulajdonképpen minden ideköt. Egy, a Dobó és a Délibáb (ma: Tisza Lajos) utca sarki házban született anyám; a Földmives utcai elemi iskolába járt; anyai nagyszüleim az alsóvárosi temető egyik parcellájában nyugosznak. Az utcák őrzik lábam nyomát, sóhajaimat, egy-egy házfalról visszaverődő szót, suta vagy épp magabiztos vallomást. S mindig a Mátyás tér felől vágtam neki barangolásaimnak, innen indultam el, akár a bizonytalan táncos a bálteremben a kályhától — és többnyire ide is tértem vissza a séta befejeztével, immár telve hangulatokkal, impressziókkal és hadd tegyem gyorsan hozzá — uram bocsá! — még illúziókkal is.

Leülni egy telefarigcsált Mátyás téri padra. Nekivetni hátunkat a monogramoknak, szépre sikeredett vagy épp nyilvesszövel átlőtt szíveknek. Aztán belenézni a Holdba, próbálva megfejteni, mit látni benne? Muzsikáló embert? Mancsait előretartó medvét? Ezernyi más alakzatot? Megkeresni a Göncölszekeret — álmodozni közben a Dél Csillagáról, mely csupán sok ezer kilométernyire innét, a földgolyó túlfeléről szemrevételezhető. Ambár az alsóvárosi nyáregjszakák már-már trópusiak. Levél se rezzen, csak rád telepszik a virágillattól terhes forró levegő. Közben szentjánosbogarak apró lámpácskái mutatják az utat. Tényleg arra kéne továbbmenni?

Egyszer találtam a Mátyás téren egy kulcsot. Vajon melyik ajtót nyitja? Odahaza néha előveszem. Hosszasan forgatom ujjaim között. S mindegyre azon tűnődöm: ugyan mi lehet ama ajtó mögött?...

PAPP ZOLTÁN